

Gaurko narratiba eta euskal literatura

Jon Kortazar

Artikulu honen helburua nahiko argia da: eskema ximple bat eskaini nahi du. Eta honek badu bere arriskua: txarto ulertzearen arriskua, hain zuzen. Eskema batek ildo nagusiak azpimarratzen ditu, ez du matizazio handiegirik egiten. Eta horixe gertatzen zaio honi ere. Orokortasunaren munduan mugitzen da. Horregatik hutsuneak izango ditu, aipatzen ez direnek aipatzen direnek baino itzal handiagoa izan dezakete.

Komenigarria baino gehiago beharrezkoa dugu, orduan, zera argi uztea: lan informatiboa dela hau.

Horrela, lau dira, nik uste, munduko narratibatik euskal narratibara etorritako iturri nagusiak.

1. — Txillardegi eta existentzialismoaren literatura

Literatura modernoarekiko Txillardegiren lotura gaiaren aldetikoa dugu, batez ere. Hasierako lanetan (*Leturiaren egunkari ezkutua* aipagarritzat harturik), Frantziako existentzialismoaren joerak

onartzen ditu Txillardegik: Camus-en *Arrotza*-k erakusten dio Leturari munduarekiko etsipena.

Maila bi argi utzi beharko ditugu Txillardegiz mintzatzean: Gai eta ideologia aldetik, nobelok euskal literaturan berritasuna suposatzen badute, ez dute hein bereko berrikuntzarik ekarriko idazkeraren eta narratibaren aldetik.

Eta esaldia gordintxoia denez, azal dezagun: Txillardegik apurtzen du apurtu ohiturazko euskal nobelekin. Lehen pertsonaren erabilera eta espazioaren zabaltasuna, eta honek eskatzen dituen hizkera-aldaketak, Txillardegik aurrera emaniko urratsak dira. Baina euskal nobela tradizionalaren (euskal nobelan tradizioaz mintzatzerik ba ote dugu?) indar bi gordetzen ditu oraindik: bata hizkuntzaren aldetikoa, teknikaren aldetikoa bestea.

Txillardegiren estiloa esaldien paralelismo eta adornuetan oinarritzen da, sinonimiak eta horrelako joko estilistikoak ugariak direlarik. Hizkeraren oparotasuna eta aberastasuna bilatzen du. Bilaketa bera ez da okerra; baina estilo horrek aurrerakoan kutsua du.

Teknika aldetiko tradizionaltasunak Sarasolak¹ azaldu zituen. Ikuspegiaren alorrean aurkitzen zion gehienbat klasikotasuna. Ikuspegi orojakilea erabiltzen zuela eta, ondorio bortitzetara heltzen zen Sarasola²: ez zuen Txillardegi modernotzat jotzen. Bortitze-gia, dudarik gabe. Txillardegiren modernotasuna ukaezina da. Baina era berean agertzen zaigu haren tradizionaltasuna ere: denboraren tratamenduan argi geratzen zaigunez, linealtasuna pertsonaien amets eta oroimenen gainetik geratzen da beti.

Ondorioz, bada, Txillardegik 1950. urteetako literaturarekin lotzen du berea. Berritasunak, gai eta ideologia aldetik aurkitzen dizkiogu. Nobelaren diskurtsoaren mailan, ordea, egunkariaren erabilerak ahultzten duen lehen pertsona salbu, aurrerakuntza gutti egin du: denboraren, ikuspegiaren eta hizkeraren molde erretorikoak ditugu haren alderik klasikoanak.

2. — Saizarbitoria eta nobela berria

Saizarbitoriaren nobelak zailak eta aldi berean atseginak izan arren, bere nobelagintza azaldu egin duen euskal nobelari bakarre-

tarikoa dugu. Bere literaturari buruzko erreflexioa eta teorizazioa argitaratuz, bidea erraztu egin digu, duda gabe. P. Urkizuren *Sekulorum sekulotan* nobelaren hitzaurre gisa agertzen zaigu testu teoriko hori³. Nobela modernoari buruzko ezaguera ez ezik, bere nobelagintzaren zutabeak ere maisuki azaltzen dizkigu Saizarbitoriak hitzaurre horretan.

Belaunaldi bi bereizten ditu Europako nobelagintzan: 50. urteetakoa, existentzialistena, eta 60.etakoa: nobela berria edo antinobelarena. Aldakuntza oinarrikoa da eta esaldi paradoxal batez azaltzen da: *abenturazko nobelak idatzi beharrean nobelaren abentura idatzi beharra dago*.

Nobelaren haga lekuz aldatzen zaigu: argumentutik teknikara. Ez dugu historiaren bat kontatzeko egin behar nobela, historiari gehienak kontatuak bait daude, eta ez dugu gauza berririk egingo. Gertakizuna, anekdota, argumentuaren garrantzia guttituko dugu, eta nobelaren prozesuari, idazterakoan jarraitutako prozesuari indar emango. Idazteko era indartu. Zelan kontatzen den, zer kontatzen den baino garrantzitsuago bihurtu.

Perspektiba-aldaketa honek izugarriko aldaketak dakarzikio nobelari. Gizartearen aldaketa ekonomiko eta politikoetan oinarritzen dira nobela berriaren egileak nobelaren aldaketa proposatzeko. Beraz, gizartearen eraginez aldatzen da nobela.

Saizarbitoriak deskribatzen duenez, gaurko gizarteak ez du ideia «handietan sinesten». Eta existentzialismoa hil ondoren, «errealitate bakar bezala —N. Sérauten hitzetan— "gertakizun tipi autentikoa detaile egizkoa" besterik ez onartzea»⁴ proposatzen du.

Ondorioz, nobela berriak objektibismorantz joko du. Kanpoko ikuspuntua, kontatzaile objektiboa aukeratuko du, zinemarekiko loturak hertsatuz. «Narratibak —imitatu gabe— hizkuntz zinematografikotik hain urrun ez dabilen estilo bat erabiliko du»⁵; eta honek beste ondorio hau ekarriko dio nobelari: kronologiaren haustura. Nobela tradizionalaren denboraren linealtasuna hautsiz, gertakarien ordena aldatu egingo du, denboraren ordena apurtuz, montaje berriak eginez.

Ikus dezakegunez, nobelaren filosofia aldatzen du nobela be-

riak. Azalean geratzen dira, ordea, ikuspuntuaren eta kronologiaren aldaketak.

Honelako nobelek, bego hau azkenekoz, lan literarioaren eta irakurlearen arteko lotura aldatu dute, irakurlearen partehartzea eskatzen dutelarik.

Ido honetatik mugitu dira hainbat euskal nobela eta euskal idazle. Saizarbitoriaren nobela guztiak, Haranburu Altunaren *Itsoak ez du esperantzarik* eta beste asko.

3. — Hego Ameriketako nobela

Hego Ameriketako nobelagintza, orokorra eta konplexua da. Herrialde, talde eta belaunaldi desberdinak estaltzen dira izen orokorraren pean. Garrantzi handiko joera, baina era berean kontu handiz hartzekoa.

Hirugarren atal honetan, Hego Ameriketako idazle berriak izango ditugu aztergai. Ezerk definitzekotan mugimendu literario honen barnean diren idazleak, zera dugula uste dut: errealitate harrigarriaren teoria. Eta idazlearen distoretatik at ez dagoela inor uste izan arren, ez dut nik behintzat teoria horren joera argirik ikusten euskal nobelagintzan.

Hego Ameriketako idazleen ziprintinak, ordea, edonon, edonorengan. Norbait aipatzearen eta arbitrario izanik, Andu Lertxundiren lana eta Mikel Zarateren *Haurgintza minetan* kokatuko nitzuke alor honetan.

Idazlearen nobelen sinbolizazio indarrak, joera barrokoak, herri mailara hurbilduz darabilten hizkuntzak Hego Ameriketatik etorritakoaren usaina dute.

Arlo zehatzagoetara hurbilduz, Vargas-en zeharkako estilo libre-a aurki daiteke Saizarbitoria eta Urretabizkaiaren nobeletan. Márquez-en hizkera eta irudimen-mundua, Atxagaren *Francisco Javier* nobela laburrean.

4. — Hego Ameriketako ipuingintza

Hau ere mugimendu plurala dugu, arlo desberdinez osatua.

Dena dela, gaur egun Borges-en influentzia gero eta indartsuago ikusten dut Euskal Herrian.

Borges-ek kausalitatea aldatzen du, kausalitatearen jokoak aportatzen ditu literaturara, bere estilo finarekin batera.

Borges-ek kausalitate magikoaren teoria eranstean dio bere ipuingintzari. Eta jadanik klasiko bihurtu duen *Encyclopedia Britannica* jarraituz, hona zer den kausalitate magiko hori: «Un vínculo inevitable entre cosas distantes, ya porque su figura es igual, ya por el hecho de una cercanía anterior»⁶.

Kausalitate magikoa errealitate harrigarriaren muinean kokatzen da Borgesen ustetan, eta kausalitate logikoa ukatuz edo, hobe, gaudituz, harrigarritasuna logikaren derrigortasunaren amets bilakatuko da. Kausalitate honen bitartez, fatalismoaren kutsua berpiztu da gure literaturan, eta ipuinaren sinbolizazio-munduak zabaltzen irakatsi digu Borgesek.

Borgesen jarraitzaile literario bezala, Atxaga, Jimu eta Sarrioinandia aipatuko nituzke.

Fatalismo-kutsua eta bikoiztasunaren gaia ageri-ageriak ditugu Atxagak 23 izeneko lan literario eta ez literarioen bilduman argitaraturiko nobela laburretan: *Francisco Javier* eta *Kamareroa izutu cgin zen*. Argiago, Pott aldizkarian argitaratutakoetan: *Margarethe*, bere sarrera magikoarekin: «Literatura ez da hipotesis mingarri baten bilakaera baino» eta Dylan Thomasen jarraitzaile den *Ipuin bat bost minututan idazteko*, non azkeneko ekintzak ulertezinak bihurtzen bait dira kausalitate magiko hau kontutan hartu gabe. Borgesek dioenez: «Todo episodio en un cuidado relato, es de proyección ulterior».

Egia esan, Hego Ameriketako ipuingintzaren jarraitzailea dugu A. Lertxundiren *Hunik arrats artean* ere. Baina hemen Juan Rulforen influentzia nabariagoa da hizkeraren herstutasunaren aldetik.

5. — Eta beste...

Genioaren ehunurteburua ospatzen/nigartzen dugun urte honetan, nola ez aipa Joyce? *Ulises* nobelaren azken aldean kokatzen

den Molly Bloom-en barne-bakarrizketak badu jarraitzailearik gure artean. *Zergatik panpox* aipatuko nuke, oraintsueneko bat aipatzearren. Teknikaren erabilerak eta denboraren sinbolizazioak (egun bateko ekintza kontatzen zaigu nobelan) lotzen dituzte *Ulises* eta Urretabizkaiaren lana.

Aipamen huts bihurtu den zerrenda honetan, Kafkaren despersonalizazioaren oihartzunik ere aurki dezakegu gure nobelagintzan.

Nobela poliziako eta beltzak baditu gure artean jarraitzaileak.

J. K.

¹ SARASOLA, I.: *Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza*, Kriselu, Donostia 1975.

² SARASOLA, I.: op. cit., 45. or.

³ SAIZARBITORIA: «Hitzaurre», in: URKIZU, P.: *Sekulorum sekulotan*, Kriselu, Donostia 1975.

⁴ SAIZARBITORIA: op. cit., 11-12. or.

⁵ SAIZARBITORIA: op. cit., 12. or.

⁶ Cfr. RODRIGUEZ MONEGAL: «La narrativa hispanoamericana. Hacia una nueva poética», in VARIOS: *Teoría de la novela*, SGEL, Madrid 1976. Liburu honetan badago gai honetaz hurbilketa interesgarria: SANZ VILLANUEVA: «De la innovación al experimento en la novela actual».

LA NARRATIVA MODERNA Y LA NARRATIVA VASCA LA NARRATION MODERNE ET LA NARRATION BASQUE

Este artículo tiene un carácter esquemático e informativo.

Cuatro son las fuentes que han confluído en la narrativa vasca.

1. Txillardegi y la literatura existencialista

Txillardegi sufre un gran influjo del existencialismo francés. La novedad que ofrece es más bien temática e ideológica, no literaria. Rompe con la novela de costumbres, pero en cuanto al lenguaje y la técnica es tradicional. No obstante el carácter clásico de los recursos literarios, contra lo que afirma Ibon Sarasola, Txillardegi es «moderno».

2. Saizarbitoria y la nueva novela

El propio Saizarbitoria al teorizar sobre la novelística, nos ha ofrecido las bases de su obra. Distingue dos etapas: la novela existencialista de los años 50 y la nueva novela o antinovela de los 60. El eje de la novela ha pasado del

argumento a la técnica. La nueva novela se preocupa más del modo de escribir que de la anécdota. Este cambio de perspectiva se apoyaría en los cambios de la sociedad moderna: Ya no se cree en las grandes ideas; el existencialismo ha caído.

La nueva novela tiende al objetivismo. Se acerca al estilo cinematográfico. Se rompe la cronología lineal clásica. Ello exige una relación nueva entre escritor y lector: se requiere una participación más activa por parte de éste.

Se sitúa aquí toda la obra de Saizarbitoria y *Itsasoak ez du esperantzarik* de Haranburu Altuna.

3. La novela en Sudamérica

La novelística sudamericana es muy compleja. El movimiento literario de los escritores modernos se define por la teoría de la realidad maravillosa, mágica.

En la novela vasca no hay muestras claras de esta tendencia literaria. Pero sí se pueden hallar sus huellas (fuerza de simbolización, tendencia barroca, etc.), por ejemplo en Andu Lertxundi o en *Haurgintza minetan* de Mikel Zarate. El estilo indirecto de Vargas se refleja en Saizarbitoria y Urretabizkaia. El lenguaje y mundo de imágenes de Márquez en *Francisco Javier* de Atxaga.

4. El cuento en Sudamérica

También se trata de un campo muy complejo. Cada vez es más fuerte el influjo de Borges, de su fino estilo, de su causalidad mágica que niega y supera la causalidad lógica, normal. Ello ha despertado en nuestra literatura cierto fatalismo, y ha ampliado el horizonte simbólico del cuento.

5. Otras fuentes...

Zergatik panpox de Urretabizkaia muestra huellas de *Ulisses* de Joyce. También se detecta la despersonalización de Kafka en nuestra novela. La novela policíaca y negra tienen también sus seguidores entre nosotros.

Cet article présente un caractère schématique et d'information.

Nous retrouvons dans la narration basque quatre sources d'inspiration.

1. Txillardegi et la littérature existentialiste

Txillardegi subit une grande influence de l'existentialisme français. Sa nouveauté réside d'avantage dans le sujet et l'idéologie que dans la caractéristique littéraire. Il rompt avec le roman de mœurs, mais reste traditionnel dans le langage et la technique. Malgré le caractère classique des ressources littéraires, et contrairement à l'opinion de Ibon Sarasola, Txillardegi est un «moderne».

2. Saizarbitoria et le nouveau roman

Saizarbitoria lui-même, en théorisant sur le roman, nous offre les bases de son oeuvre. Il distingue deux étapes: le roman existentialiste des années 50 et le nouveau roman ou anti-roman des années 60. L'axe du roman est passé de l'argument à la technique. Ce nouveau roman se penche d'avantage sur le style que sur l'anecdote. Ce changement de perspective se fonderait sur l'évolution de la société moderne: on ne croit plus aux grandes idées; l'existentialisme a déchu.

Le nouveau roman tend à l'objectivisme, se rapproche du style cinéma-

tographique et rompt la chronologie linéaire classique. Un tel changement exige de nouveaux rapports entre l'écrivain et le lecteur et une participation plus active de la part de ce dernier.

Toute l'oeuvre de Saizarbitoria et Itsasoak ez du esperantzarik de Haranburu Altuna se situent dans ce contexte.

3. — Le roman en Amérique latine

Le roman sud-américain est très complexe. Le mouvement littéraire des écrivains modernes se définit par la théorie de la réalité merveilleuse, magique.

Le roman basque n'offre pas d'exemple clair de cette tendance littéraire, mais on peut y trouver des traces (la force de la symbolisation, la tendance baroque, etc.), par exemple dans l'oeuvre de Andu Lertxundi ou dans Haugintza minetan de Mikel Zarate. Le style indirect de Vargas Llosa se reflète chez Saizarbitoria et Urretabizkaia, et le langage et le monde imaginaire de Garcia Marquez dans Francisco Javier de Atxaga.

4. — Le conte en Amérique latine

Il s'agit aussi d'un domaine très complexe. L'influence de Borges se ressent de plus en plus dans la finesse du style, la causalité magique qui nie et dépasse la causalité logique, normale. Cette influence a éveillé dans notre littérature un certain fatalisme et élargi l'horizon symbolique du conte.

5. — Autres sources...

Dans Zergatik panpox de Urretabizkaia nous retrouvons les traces de Ulisses de Joyce. La dépersonnalisation de Kafka apparaît aussi dans notre roman. Et le roman policier ainsi que le roman noir ont aussi des adeptes parmi nous.